

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 342.24+321.74/497.1/

O uzrocima krize zajedništva i različitim idejnim koncepcijama

Zdravko Tomac

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

O uzrocima teškoća i svojevrsne krize u ostvarivanju jugoslavenskog zajedništva postoje vrlo različita mišljenja koja su i rezultat postoja-nja različitih idejnih tendencija.

Autor u svome članku kritički analizira ona mišljenja koja uzroke krize zajedništva traže u samom ustavnom modelu jugoslavenskog federalizma i energično se suprotstavlja takvim koncepcijama.

U članku se kao uzrok teškoća u ostvarivanju jugoslavenskog zajedništva ukazuje na bitna odstupanja prakse i razvoja pojedinih institucija od ustavom utvrđenih rješenja. Opširno se obrazlaže zbog čega su u nas socijalističke republike prvenstveno ojačale kao država, zbog čega sve više dolazi do izjednačavanja države i nacije. Ukazuje se na uzroke grupno-vlasničkih tendencija te se posebno opširno razrađuje problematika ostvarivanja ustavne koncepcije federacije.

U članku se zaključuje da je osnovni uzrok krize zajedništva u tome što se jugoslavenski federalizam u praksi sve više svodi na odnose republičkih država, što se skoro svi interesi posređuju preko republičkih država i što nije u praksi razvijen ustavni model udruživanja i pozivanja različitih interesa samoupravnim putem bez posredovanja republičkih država.

»Moramo biti načisto da svaki nacionalizam — bilo da se pojavljuje kao reakcija na neke velikodržavne tendencije, bilo da je izraz idejne zaostalosti ili birokratskog partikularizma, bilo egoistički shvatanih nacionalnih interesa ili neposredne manifestacije buržoaskog nacionalizma — u našim uslovima nužno dobija oblik reakcionarnog i antikomunističkog šovinizma i kao takav uvijek predstavlja kočnicu za napredak socijalizma. U mnogonacionalnoj strukturi Jugoslavije to može u određenim uslovima da postane čak i dominantni oblik antisocijalističke akcije.«

Edvard Kardelj

O ciljevima i zadacima rasprave

Problematika ostvarivanja i snaženja zajedništva u socijalističkoj Jugoslaviji, ostvarivanje nacionalne emancipacije i ravnopravnosti svih naroda i narodnosti i sve ono što se izražava terminom, *posebnost*, temeljno je

pitanje naše socijalističke revolucije, razvoja svakog naroda i narodnosti i jugoslavenske socijalističke zajednice kao cjeline.

Ta problematika, u osnovi riješena u socijalističkoj revoluciji odlukama AVNOJ-a, u svakoj etapi našeg razvoja u novim uvjetima zahtijeva stalno ne samo teorijsko raspravljanje, nego uvijek ima i izuzetno političko značenje. Zato otvaranje rasprave o toj problematici zahtijeva *izuzetnu odgovornost, pažljivost, umjerenost, tolerantnost i demokratičnost*. U nas ta problematika nije lišena posebnih emocionalnih naboja, tradicije prošlih vremena, konzervativnoga i zaostalog, koji se u novim oblicima reproduciraju ponekad s izuzetnom snagom, tako da ni naša rasprava, kao ni sve rasprave o toj problematici, ne može biti »akademska«, neutralno-objektivistička, izvan konkretnog vremena i prostora, ona *ne smije i ne može zaobići otvorene probleme* koji su prisutni i o kojima postoji vrlo velik broj ne samo različitih mišljenja i prijedloga, nego i direktno suprotstavljenih koncepcija.

O toj problematici, u cjelini, sa svih aspekata, u nas se nije teorijski raspravljalo od posljednjih ustavnih promjena sedamdesetih godina, iako su direktno i indirektno pojedina pitanja iz te problematike izbijala na površinu svom žestinom, ponekad i u nepredviđenim i neočekivanim razmjerima.

Zaoštavanje brojnih proturječnosti u društvu, posebno u privredi, značajne teškoće u ostvarivanju socijalističkog zajedništva, stagnacija razvoja samoupravljanja, ožvljavanje različitih nacionalističkih i centralističkih koncepcija, odstupanje društvene prakse od očekivanoga i Ustavom proklamiranoga, kontrarevolucija na Kosovu, itd., doveli su ne samo do otvaranja rasprave o toj problematici, nego su nas i »zapljusnule« različite koncepcije, pa i idejne platforme, koje su ponudile različita rješenja ostvarivanja posebnosti i zajedništva u Jugoslaviji.

Ponovo su otvorene različite diskusije i ponudene već dobro poznate koncepcije koje su politički poražene prilikom usvajanja amandmana 1971. i novog Ustava 1974. godine.

Sve su brojniji prijedlozi i mišljenja da se velik raskorak između proklamiranoga i realnoga, između norme i stvarnosti, između očekivanog jačanja jugoslavenskog socijalističkog zajedništva na osnovama Ustava iz 1974. godine i stvarnog stanja, neostvarivanje i slabo funkcioniranje određenih institucija, pa i cijelog sistema, ne može objašnjavati samo nedovoljnom organiziranošću, otporima neprijatelja, subjektivnim slabostima, nego da je nužno odustati od »dogme«, što se ponavlja već desetak godina, koja glasi: sistem je dobar, o sistemu ne treba diskutirati, jedini je problem neprovođenje sistema.

Ti različiti prijedlozi, a pogotovo zahtjevi za preispitivanjem temeljnih pretpostavki sistem i institucionalne osnove, na kojima se izgrađuje ustavni model naše federacije i odnosj pokrajina — republika — federacija, upućivali su se i upućuju se s različitim namjerama.

Uvažavajući potrebu da svi naši radni ljudi i sve subjektivne snage treba da budu vrlo osjetljivi na one prijedloge i zahtjeve za promjenama

u sistemu koji u krizi ostvarivanja zajedništva vide šansu za svoje koncepcije suprotne temeljnim opredjeljenjima naših naroda i narodnosti, upravo radi uklanjanja uzroka stagnacije jačanja jugoslavenskog zajedništva, potrebno je bez paušalnog etiketiranja i apriornog odbacivanja svih prijedloga samo zato što traže promjene i preispitivanje određenih institucionalnih rješenja, u argumentiranoj raspravi *energično suzbiti one prijedloge koji teškoće u ostvarivanju sistema iskorištavaju za napade na socijalističko samoupravljanje i AVNOJ-sku koncepciju Jugoslavije, nudeći direktno i indirektno druge metode organiziranja, a prihvatiti diskusiju o onim prijedlozima koji kritikom pojedinih institucija u sistemu žele pridonijeti uklanjanju uzroka »krize« jugoslavenskog zajedništva.*

U tom smislu, velik bi bio doprinos naše rasprave kad bismo uspjeli cjelovito sagledati ovu složenu problematiku, napraviti barem *inventuru problema i različitih mjera* koje se predlažu radi uklanjanja uzroka krize zajedništva.

Trebalo bi uložiti napore da se na teorijskoj razini *postigne suglasnost u utvrđivanju osnovnih uzroka i izvora svojevrsne »krize zajedništva«* (iako je pitanje da li je ispravno govoriti o »krizi zajedništva« ili je bolje govoriti o odstupanju realnog stanja u odnosu prema Ustavom utvrđenim i anticipiranim odnosima), te da se pokuša utvrditi osnovni pravac akcije, pojedine mjere u kritičkom preispitivanju pojedinih organizacionih formi i neadekvatnih institucionalnih rješenja i sve druge mjere koje treba da pridonese daljnjoj nacionalnoj emancipaciji i ravnopravnosti svih naših naroda i narodnosti te jačanju socijalističkog jugoslavenskog zajedništva.

O antisamoupravnim i neustavnim idejnim koncepcijama

Naše inzistiranje na potrebi iznošenja različitih mišljenja, kao i naše suprotstavljanje različitim paušalnim etiketiranjima i nedemokratskim metodama, naši zahtjevi za tolerantnom, strpljivom i kritičkom raspravom nisu u suprotnosti sa zahtjevom da se oštro i argumentirano suprotstavimo svim onim koncepcijama koje se često žele prikazati kao modaliteti provođenja politike SKJ i Ustava SFRJ, a zapravo su im direktno suprotstavljeni, jer nitko nema prava da u ime neke apstraktne slobode diskusije napada i ugrožava temeljne vrijednosti i tekovine socijalističke revolucije i trajna povijesna opredjeljenja naših naroda i narodnosti. Zato je nužno da se *energično razgraničimo i idejno sukobimo*, u našem ukupnom političkom i teorijskom angažmanu, sa svim koncepcijama i prijedlozima koji nisu u skladu s bitnim vrijednostima socijalističke revolucije i njezina kontinuiteta, s odlukama AVNOJ-a, s Ustavom iz 1974. i politikom SKJ, odnosno sa svima onima koji direktno i indirektno (bez obzira na namjere), bilo sa šovinističko-nacionalističkih, bilo s unitarističko-centralističkih pozicija nude svoje usluge ili spas u zadnji čas.

Trebalo bi raspraviti zbog čega su se i s kojim namjerama deset godina nakon ustavne reforme ponovo javile različite antisamoupravne, anti-

radničke, antipartijske snage koje traže otvaranje rasprave o krupnim pitanjima ravnopravnosti naroda i narodnosti i ostvarivanja jugoslavenskog socijalističkog zajedništva. Zašto traže promjene u ustavnom sistemu?

Kao uvod u našu diskusiju ukratko navodim nekoliko teza o tim različitim koncepcijama:

1. Pod firmom traženja uzroka krize zajedništva optužuju se ustavna rješenja, napadaju se neke osnovne vrijednosti samoupravnog sistema, traži se njegovo mijenjanje, ne zato da bi bolje funkcioniralo, nego da bi se ponudila drukčija rješenja, suprotna AVNOJ-u i trajnim povijesnim opredjeljenjima svih jugoslavenskih naroda i narodnosti. Za sve nastale probleme *jednostrano se okrivljuju republike*, ide se tako daleko da se čak dovodi u pitanje opravdanost postojanja republika i pokrajina, napadaju se *ustavna prava republika kao isključivi izvor produciranja »krize zajedništva«*, traži se bitno mijenjanje ustavnih odnosa pokrajina — republika — federacija. Pokušava se ismijati i kompromitirati sama metoda dogovaranja i sporazumijevanja, pokazati i dokazati kako ona ne može funkcionirati, dovodi se u sumnju opravdanost i korisnost jednake zastupljenosti kadrova iz republika i odgovorajuće zastupljenosti kadrova iz pokrajina u organima federacije, čak se otvoreno piše kako ni sportski forumi federacije ne mogu uspješno funkcionirati u uvjetima paritetne zastupljenosti i primjene principa usuglašavanja i dogovaranja.

Znatne *teškoće* u ostvarivanju ustavne koncepcije federacije i našeg zajedništva *traže se na pogrešnome mjestu, u samom ustavnom sistemu, a ne u uklanjanju uzroka neprovođenja ustavnog sistema*, te se na različite načine stvara atmosfera da je potrebno *otvoriti raspravu o bitnim principima jugoslavenskog zajedništva koji su utvrđeni ustavnim amandmanima 1971. i novim Ustavom 1974. godine*. U tim prijedlozima, na primjer, dogovaranje republika naziva se »natezanjem«, tvrdi se da su kola krenula nizbrdo nakon donošenja novog Ustava i sistemskih zakona, piše se da se pojedini sistemski zakoni neće nikada primjenjivati, jer su nerealni i neostvarivi, te se kao jedini izlaz nudi *povratak na centralizam*. Takvi zahtjevi iznose se direktno ili u okviru zahtjeva za »dekardelizacijom« pa i »detitoizacijom« sistema.

Dužnost nam je da se angažiramo u suzbijanju tih »teorija« koje se pokušavaju progurati a koje su suprotne AVNOJ-u, bratstvu i jedinstvu i ravnopravnosti svih naroda i narodnosti, koje traže »treći put« jugoslavenskog zajedništva, bez republika i pokrajina, koje na različite načine govore kako je došao kraj Titovoj Jugoslaviji — samoupravnoj socijalističkoj nesvrstanoj Jugoslaviji — zajednici ravnopravnih naroda i narodnosti, *kako treba tražiti nove principe*, jer, navodno, »jugoslavenska socijalistička zajednica ne samo što je u krizi, nego bez bitnog mijenjanja temeljnih pretpostavki i vrijednosti na kojima se temelji neće ni moći izaći iz krize.«

2. Isto je tako potrebno energično suprotstavljati različitim nacionalističko-šovinističkim i separatističkim tendencijama, tendencijama zagovaranja jugoslavenskog *kvazizajedništva*, koje bi se ostvarivalo među

republičkim ekonomijama i državama na zajedničkom, a ne na jedinstvenom tržištu, čime bi Jugoslavija bila bliže konfederaciji ili svome kraju.

Mnogima počinje smetati sve što nosi naziv jugoslavensko, a sama jugoslavenska socijalistička zajednica i savezna država svodi se isključivo na nekakvu ugovornu tvorevinu, ne vidi se, ili se ne želi vidjeti, da ne može biti samostalnosti i nacionalne emancipacije bilo kojeg našeg naroda i narodnosti koja u isto vrijeme nije i oblik jačanja jugoslavenskog socijalističkog zajedništva. Zanemaruje se i potcjenjuje potreba razvijanja jugoslavenskog socijalističkog patriotizma, potcjenjuje se opasnost od dezintegracionih tendencija, ponovo oživljavaju različite građanske koncepcije države i nacije.

Na primjer, treba utvrditi zbog čega su toliko narasle tendencije da *republičke države poprimaju funkciju reprezentanta i zaštitnika nacionalnog interesa, da se nacija izjednačava s državom, da se nude koncepcije »pomirenja«, klasnog mira, čime se negiraju osnovne tekovine socijalističke revolucije i socijalistički karakter države.*

Ustavi su jasno utvrdili da je socijalistička republika radnička država ali i socijalistička samoupravna zajednica, da je država tipa Pariške komune država udruženog rada, koja služi radničkoklasnim interesima, da je reprezentant i nosilac nacionalnog interesa radničke klase. Nije teško dokazati da su mnoge tendencije u praksi suprotne tim rješenjima, da su narasle tendencije *jačanja republičkih država, ne samo izvan ustavnih kompetencija, nego da prijete ozbiljna opasnost da se daljim jačanjem tih tendencija ugrozi naše zajedništvo i bit politike SKJ, jer se narušava jedinstveno jugoslavensko tržište, jer se stvaraju ne samo republička nego često i regionalna i općinska tržišta, jer jačaju ekonomske funkcije republičke države koja sve više potiskuje ustavne funkcije udruženog rada kao osnovnog nosioca društvene reprodukcije.*

U pokrajinama i republikama, posebno, ali i na svim razinama od općine do federacije, u žestokom sukobu između samoupravnog i državnog u raspolaganju sredstvima društvene reprodukcije sve više je jačalo državno. Savezna država je Ustavom 1974. godine decentralizirana, ali ne do udruženog rada, nego do republike, pokrajine, općine, došlo je do *dominacije teritorijalne vlasti nad udruženim radom, tehnobirokratizam, kao politički izraz etatizma, postao je glavni izraz nacionalizma: Umjesto udruženog rada, republička država postala je glavni nosilac investiranja, umjesto banaka udruženog rada imamo državne banke, jedinstveno tržište je degradirano na niz nepovezanih segmenata te je izgubilo sposobnost određivanja racionalne distribucije sredstava akumulacije, što stvara privid da taj posao može uspješno obavljati samo država.*

Nejedinstveno tržište, neriješeni uvjeti privređivanja i rascjepkanost privredne akumulacije ne samo što su počeli dovoditi do tehnološke dezintegracije i zaostajanja, nego su počeli stvarati i privid da ni tu bez posredovanja države nema izlaza.

Sve je to stvorilo i stvara u svijesti ljudi mišljenje da je nužno da državno zamjenjuje samoupravno, a narasle su i tendencije koje naciju

poistovjećuju s državom i sve više državu konstituiraju kao nužnog posrednika i zaštitnika nacije.

Treba ponovo podsjetiti da su sedamdesetih godina Tito i Kardelj upozoravali na veliku opasnost koja može ugroziti jedinstvo Jugoslavije ako bi decentraliziranu ulogu i funkciju savezne države preuzelo šest republičkih suprotstavljenih država (plus dvije pokrajine koje također imaju više ili manje tendenciju da se u federaciji javljaju s istom pozicijom kao republike), ako decentralizacija funkcija savezne države završi na republičkoj državi.

Očito je da smo posljednjih godina ozbiljno suočeni s takvom opasnošću i da je jedan od osnovnih uzroka *krize zajedništva u zastoju razvoja samoupravljanja i prevlasti teritorijalne vlasti nad udruženim radom, posebno na razini republike i pokrajine.*

Suočeni smo i s novom opasnošću da neki izlaz iz »krize« vide u vraćanju funkcija na razinu savezne države, a ne u razvlašćivanju republičkih država u korist udruženog rada.

3. *Tendencije razvoja grupnovlasničkog monopola, partikularizma, egoizma i prevladavanje parcijalnih interesa na svim razinama, nefunkcioniranje sistema povezivanja i usklađivanja različitih interesa s društvenim interesom te samostalan i neovisan razvoj dijelova od cjeline također su ozbiljno ugrozili osnove našeg socijalističkog zajedništva.* Istraživanja javnog mnijenja pokazala su da su u svijesti ljudi prevladala iskrivljena shvaćanja da je osnovni cilj samoupravljanja, osnovni kriterij vrednovanja samoupravljanja mogućnost ostvarivanja pojedinačnog i grupnog interesa, da je cilj delegatskog sistema da osigura što potpunije ostvarivanje parcijalnog interesa. Zbog toga se *zajedništvo na različitim razinama organiziranja (OOUR, mjesna zajednica, SIZ, općina, regija, republika) konstituiralo na zaštiti pojedinačnih i grupnih interesa koji su vrlo često bili u suprotnosti s osnovnim principima jugoslavenskog socijalističkog zajedništva, pa i s ustavnim sistemom u cjelini.*

Može se i konstatirati da oblici povezivanja dijelova u cjelini putem delegatskog sistema, sporazumijevanjem i dogovaranjem te djelovanjem organa političke vlasti, nisu dovoljno štitili društveni interes a samim tim i dugoročni povijesni interes radničke klase.

S druge strane, jačanje uloge države još je više stimuliralo grupnovlasnički, egoistički, parcijalni interes, autarhični razvoj i zatvaranje, a prešutno i spontano su počele jačati tendencije pretvaranja sistema sporazumijevanja i dogovaranja i delegatskog sistema u »političku arenu« često puta i neprincipijelne borbe za vlastite interese koji su suprotni društvenim interesima, i obrnuto, takvo egoističko ponašanje i grupnovlasničke tendencije stimulirale su i omogućavale, čak i činile nužnim, neprestano širenje uloge države.

Dakle, kriza zajedništva posljedica je krize razvoja samoupravljanja, nedovoljne zaštite društvenog vlasništva, prevladavanja grupnovlasničkih tendencija i nedovoljne zaštite društvenog interesa u sistemu u cjelini.

Naš ustavni sistem temelji se na pretpostavci da u većini slučajeva radni čovjek u ostvarivanju svojih užih interesa, po pravilu, djeluje tako da ostvaruje i društveni interes, odnosno temelji se, pojednostavnjeno rečeno, na principu: sistem treba da maksimalno otvori i razvije inicijativu i zainteresiranost radnog čovjeka da, u povezanosti s drugim radnim ljudima, na različite načine što neposrednije odlučuje o vlastitim interesima, te da ga maksimalno stimulira da zadovoljavanjem i rješavanjem vlastitih interesa pridonosi i ostvarivanju zajedničkih interesa, i obrnuto, sistem treba da onemogući da radni čovjek, organiziran u različitim samoupravnim zajednicama, ostvaruje svoje interese u suprotnosti s društvenim zajedničkim interesima.

Dakle, pošlo se od pretpostavke da će prilikom odlučivanja na raznim razinama zajedništva uvijek biti prisutan i zajednički društveni interes te da će se organizirane subjektivne snage uspjeti izboriti u demokratskom dijalogu, a ako je potrebno i intervencijama države, *da se onemogući ostvarivanje pojedinačnog interesa na štetu zajedničkog interesa.*

Treba konstatirati da se u društvenoj praksi često odstupalo od toga osnovnog principa, da su često prevladavali egoistična svijest, partikularizam, sebični, lokalni, regionalni i republički interesi, *da je sistem sve više funkcionirao kao zbir niza nepovezanih dijelova koji su se borili jedan protiv drugoga, polazeći prije svega od svojih parcijalnih užih interesa.*

Zbog svega toga ne smiju se zanemariti grupnovlasničke tendencije kao uzrok krize zajedništva, odnosno moramo se suprotstaviti i onim koncepcijama koje izlaze iz krize vide samo u narastanju uloge države i koji nude, umjesto države, liberalističko-grupnovlasničke koncepcije razvoja koje, u biti, znače restauraciju građanskih koncepcija razvoja društva, čime bi se stvarala realna osnova daljeg jačanja nacionalizma i dezintegracionih tendencija.

O republičkim ekonomijama

Iz svega iznesenoga proistječe da je jačanje samoupravljanja uvjet ne samo ostvarivanja radničkooklasne nacionalne emancipacije, bratstva i jedinstva te daljnjeg razvoja nacionalne ravnopravnosti, nego i jačanje i razvijanje jugoslavenskog zajedništva, odnosno da se samo snaženjem samoupravljanja i udruženog rada mogu uspješno rješavati brojne proturječnosti i krupni problemi razvoja našeg društva. Samo ako se držimo temeljnih strategijskih opredjeljenja Saveza komunista Jugoslavije u rješavanju nacionalnog pitanja, temeljnih principa AVNOJ-a i ustavne koncepcije jugoslavenskog zajedništva moguće je pronalaziti ispravne odgovore na brojne na izgled teško rješive i proturječne probleme.

Na primjer, u nas se, upravo zbog činjenice što ustavna reforma nije provedena dokraja, što se zaustavila na decentralizaciji funkcija savezne na republičke države, *kao ozbiljan faktor dezintegracije pojavila primjena*

principa da radnička klasa organizirana u republici raspolaže rezultatima rada u vidu takozvanih republičkih (nacionalnih) ekonomija.

Svima nam je jasno da je sadašnje stanje neodrživo, jer ako bi i dalje republičke države jačale kao reprezentant nacije, kao posrednik u dogovaranju na razini federacije, ustavni se model federacije ne bi mogao uspješno ostvarivati.

Ali nije svima jasno da je jednako loše rješenje jačanje savezne države, da bi oduzimanje prava odlučivanja radničkoj klasi o uvjetima i rezultatima rada i povratak na centralizam te daljnje negiranje ekonomskih zakonitosti još više ugrozili ostvarivanje jugoslavenskog socijalističkog zajedništva.

I nacionalna emancipacija i ravnopravnost i izražavanje posebnosti svakog naroda i narodnosti, kao i ostvarivanje socijalističkog samoupravnog jugoslavenskog zajedništva, zavisi od sposobnosti Saveza komunista i radničke klase da se izbere za niz konkretnih ekonomskih, političkih i drugih mjera radi jačanja društvenog vlasništva i slobodnog udruženog rada, radi stvaranja realnih uvjeta da udruženi radnici potpuniye odlučuju o uvjetima i rezultatima rada.

U tom kontekstu vidljivo je da su *neopravdani napadi na pravo radničke klase da u savezu sa svim radnim ljudima u republici odlučuju o uvjetima i rezultatima svakog rada, da razvija svoju ekonomiju kao jedan od bitnih uvjeta ostvarivanja ravnopravnosti i socijalističkog zajedništva. Ali opravdane su kritike, i treba da budu još žešće, ako društvena praksa odstupa od ustavnih rješenja, ako država uzurpira ustavno pravo radničke klase, ako razvija »zatvorenu«, autarkičnu republičku ekonomiju, koja narušava jedinstveno jugoslavensko tržište, jer Ustav ne daje pravo birokraciji i tehnokraciji da upravlja rezultatima rada umjesto radničke klase, Ustav ne daje pravo da se partikularni republički interes suprotstavlja zajedničkom jugoslavenskom interesu.*

Dakle, ostvarivanje prava radničke klase da razvija vlastitu ekonomiju traži kao nužnu pretpostavku razvoj udruženog rada i ostvarivanje osnovnog ustavnog prava po kojem organizirani radnici u udruženom radu odlučuju o dohotku, uvjetima i rezultatima rada, a dohotkom raspolažu kao društvenim vlasništvom, kako bi na principu zajedničkog dohotka udruživanjem rada i sredstava na jedinstvenom jugoslavenskom tržištu i prostoru neprestano jačali i ostvarivali samoupravno socijalističko jugoslavensko zajedništvo.

Analiza društvene prakse pokazuje da se radnici iz različitih republika u vlastitom i zajedničkom interesu povezuju, da udružuju rad i sredstva, da razvijaju komplementarnu privredu, da stvaranjem zajedničkog dohotka podjelom rada i integracijom ostvaruju vlastite interese i interese svoje organizacije udruženog rada u skladu s bitnim društvenim interesima, da time stvaraju temelje da udruženi rad sve više postaje osnovni faktor međunacionalne integracije i jačanja socijalističkog samoupravnog jugoslavenskog zajedništva. Jer ako je interes udruženog radnika ujedno i bitan interes nacije, s obzirom na to da je interes udruženog rada da se

udružuje bez granica, svako sprečavanje udruživanja izvan republičkih granica suprotno je interesu ne samo radničke klase, nego i nacije. Zato su sve tendencije kočenja razvoja samoupravljanja u pokrajini i republici te pokušaji zatvaranja razvoja privrede u pokrajinske — republičke okvire suprotni nacionalnim interesima i vlastite radničke klase i nacije. Anti-samoupravne snage jačaju šovinizam prema drugima, traže uzroke teškoća u navodnoj eksploataciji, prelijevanju dohotka, kako bi opravdale potrebu svoga postojanja, posredovanja i odlučivanja u ime radničke klase.

U tom smislu analiza niza investicionih promašaja, dupliranja kapaciteta i svih onih ponašanja gdje prevladava uža, sebični, lokalni, regionalni, pokrajinski i republički interes suprotstavljen zajedničkom interesu potvrđuje tezu da su dominantnu ulogu u odlučivanju u takvim situacijama imale različite strukture izvan udruženog rada (birokratsko-technokratske strukture).

Zato je put izlaska iz »krize zajedništva« u razbijanju snage etatizma na svim razinama, svođenju uloge države na svim razinama u ustavne okvire i u energičnom onemogućavanju svih pokušaja da se posebni lokalni, regionalni, pokrajinski i republički interesi ostvaruju ako su u suprotnosti sa zajedničkim društvenim interesom.

O federaciji SKJ i demokratskom centralizmu

Mislim da nije potrebno obrazlagati i argumentirati da radnička klasa ne može ostvarivati svoju revolucionarnu povijesnu ulogu bez organiziranja u svoju revolucionarnu političku partiju — Savez komunista, da spontanog razvoja samoupravljanja nema i ne može biti, te da revolucionarna jugoslavenska radnička partija ne može uspješno ostvarivati svoju povijesnu ulogu bez dosljedne primjene demokratskog centralizma.

Isto je tako opće poznato da uzroke »krize zajedništva« treba tražiti i u znatnom odstupanju djelovanja SKJ u praksi u odnosu prema očekivanim i Ustavom i partijskim dokumentima utvrđenim zadacima i ciljevima.

Na XII kongresu i u brojnim teorijskim raspravama prije i poslije kongresa o tim pitanjima bilo je mnogo govora, izneseno je vrlo mnogo argumenata koji su odbacili i razobličili različite »teorije« federalizacije Partije i negiranja demokratskog centralizma kao osnovnog principa njezina organiziranja i funkcioniranja.

Međutim, čini se da u nas još nije dovoljno raspravljeno o stvarnom stanju primjene i načina ostvarivanja demokratskog centralizma u oba dvije svoje komponente, demokratskoj i centralističkoj, kao i o potrebi poduzimanja određenih mjera da se postigne jedinstvo u ostvarivanju utvrđene politike, a ne samo jedinstvo na riječima.

U praksi u nas postoje istodobno i tendencije federalizacije Partije i

tendencije birokratizacije. Zato je nužno istodobno osigurati i disciplinu u provođenju utvrđene politike, zaoštriti odgovornost sve do smjenjivanja onih pojedinaca i grupa na svim razinama, pa i na razini republike, koji se ponašaju suprotno utvrđenoj politici, ali je isto tako nužno neprestano onemogućavati tendencije dogmatizma, razbijati strah od javnog iznošenja različitih mišljenja, polemika i dijaloga. Treba nam jedinstvo na djelu, jedinstvo koje nije lažno, ne treba nam monolitizam na riječima. Savez komunista uvijek je vjerovao u radničku klasu i narod, uvijek je u »križama« tražio izlaz u daljnjoj demokratizaciji i vlastite Partije i društva u cjelini, nikad se nije ništa krilo od naroda. Zato je i danas javna i otvorena rasprava i u Partiji i u društvu o svim otvorenim problemima put postizanja jedinstva ne samo na riječima, nego i na djelu.

Kao tezu o kojoj treba diskutirati, koju treba istražiti, te je verificirati ili odbaciti kao jedan od mogućih uzroka krize zajedništva, navodim bez širih obrazlaganja sljedeće konstatacije:

— Usprkos svestranom teorijskom, programskom i političkom protivljenju i suprotstavljanju teorijama i tendencijama federalizacije SKJ, može se konstatirati da su neke tendencije unošenja elemenata federalizacije prešutno stekle pravo na život u funkcioniranju Saveza komunista Jugoslavije. Na primjer, prešutno se tolerirala praksa o takvoj samostalnosti Saveza komunista republika i pokrajina koja je razumijevala i oduzimanje prava članu i rukovodstvu SK iz druge republike da javno kritizira pogrešnu politiku ili pojedine poteze i mjere u drugoj republici. Isto tako ostaje za diskusiju ispravnost sadašnje prakse po kojoj član Saveza komunista Jugoslavije ima male mogućnosti da raspravlja i utječe na kadrovska rješenja, u forumima Saveza komunista Jugoslavije u federaciji, iz drugih republika i pokrajina. Treba raspravljati i o praksi postojanja samo formalne odgovornosti člana foruma SKJ prema članstvu Saveza komunista Jugoslavije, a stvarne odgovornosti samo prema svojoj republičkoj partiji od čijeg stava isključivo zavisi njegova kadrovska perspektiva.

— Nakon smrti druga Tita postao je aktualan problem nepostojanja dovoljno snažnoga federalnog partijskog centra koji bi na principu demokratskog centralizma uspio osigurati jedinstvo na djelu u provođenju utvrđene politike.

— Centralno pitanje razvoja jugoslavenskog zajedništva jest jačanje samoupravljanja i udruženog rada. U tom kontekstu postavlja se pitanje nije li nedovoljna prisutnost SKJ u udruženom radu, uključujući i neadekvatna organizaciona rješenja, jedan od uzroka što je teritorijalna vlast (izvan ustavnih ovlaštenja) uzurpirala prava udruženog rada.

— Jedan od uzroka krize je sraštenost SK s državom i tehnoupravljačkom strukturom, odnosno nedovoljna povezanost s narodom, s udruženim radom i radničkom klasom. Zato je strateško pitanje jačanje našeg zajedništva u javnom djelovanju i odgovornosti komunista pred narodom u stvaranju fronte organiziranih socijalističkih snaga u SSRNJ i razvijanju SK kao partije demokratskog povjerenja svih slojeva radnog naroda koji će radničku klasu priznati kao vodeću klasu u društvu i narodu.

Zbog svega toga, i u neadekvatnom djelovanju SKJ treba tražiti uzroke tendencija pretvaranja samoupravnog federalizma u federalni etatizam na osnovi republičkih i pokrajinskih etatizama.

Zalaganje za primjenu demokratskog centralizma u SKJ, za poduzimanje konkretnih mjera koje će omogućiti primjenu principa centralizma u provođenju utvrđene politike mora se uvijek povezivati i sa zahtjevima za jačanjem demokracije u SKJ stvaranjem još potpunijih mogućnosti iznošenja alternativa i razbijanjem straha od javnog iznošenja mišljenja, polemike i dijaloga. U tom smislu ne može se ukinuti samostalnost i odgovornost SK republika za socijalističko zajedništvo, proces donošenja odluka u SKJ mora se temeljiti na principu ravnopravnosti i demokracije, na pravu iznošenja različitih pogleda i stavova o pojedinim pitanjima, jer samo se tada može u punom smislu provesti princip centralizma u provođenju utvrđene politike, jer samo se tada može energično onemogućiti da svatko radi po svome, bez opasnosti da se demokratski centralizam prevori u birokratski centralizam.

Drug Tito je uvijek isticao nužnost jedinstva na djelu, odnosno da će to jedinstvo biti to veće ako se do njega dođe u demokratskoj raspravi, uz puno uvažavanje pluralizma samoupravnih interesa.

O potrebi mijenjanja i kritičkog preispitivanja formi organiziranja i pojedinih institucionalnih rješenja

Nijedna institucija, organizaciona forma pa ni teorijska pretpostavka ne može se verificirati kao ispravna ako se ne provjeri u praksi.

U tom smislu, analizom razvoja našega samoupravnog socijalističkog sistema, a posebno ustavnog sistema i njegova ostvarivanja, mogu se uočiti zakonomjernosti o kojima se u traženju uzroka sadašnjih teškoća i problema mora voditi više računa.

U nas su u svim etapama razvoja samoupravljanja socijalističkog sistema postojale dvije glavne suprotstavljene tendencije:

Prva, koja je uvijek na kraju pobjeđivala, koja samoupravni socijalistički sistem tretira kao sistem neprestanih promjena, kao proces, kao politički pokret, koja forme i institucije utvrđuje kao instrument revolucije, kao pogodno sredstvo političkog djelovanja radničke klase i svih radnih ljudi u ostvarivanju očekivanih revolucionarnih promjena. Socijalistički samoupravni sistem uvijek je bio sistem neprestanih promjena, institucije i forme organiziranja bitno su se mijenjale svakih tri do pet godina, prestano su se tražile nove forme koje će odgovarati novim potrebama. *Dakle, razvijali smo politički sistem socijalističkog samoupravljanja kao sistem stalnih promjena.*

Drugo, kao suprotnost tendenciji neprestanih promjena, u svim razdobljima postojala je tendencija pokušaja birokratiziranja sistema, koja je idealizirala određene institucije i forme organiziranja, koja je poisto-

vjećivala socijalističko samoupravljanje s konkretnom formom i institucijom, koja je institucije i forme organiziranja od sredstava revolucije i izgrađivanja novih socijalističkih odnosa proglašavala ciljem, odnosno koja je u određenim etapama ozbiljno prijetila dogmatizacijom političkog sistema. Takve tendencije svodile su socijalističko samoupravljanje na okoštali poredak i iscrpljivale su se u organiziranju kampanjskih borbi za izgrađivanje institucija i normativno uređivanje odnosa, ne vodeći političku akciju i za njihovo ostvarivanje.

Čini nam se da su, zbog raznoraznih razloga, takve tendencije ojačale posljednjih godina i da bez njihova prevladavanja nije moguće izaći iz svojevrsne krize sistema u kojoj se nalazimo.

Subjektivne snage bile su posljednjih godina orijentirane prije svega na institucionalnonormativno izgrađivanje sistema, jer su smatrale da će se, na primjer, samim organiziranjem osnovnih organizacija udruženog rada, mjesnih zajednica, samoupravnih interesnih zajednica ili potpisivanjem društvenih dogovora, samoupravnih sporazuma, bitno promijeniti i društveni odnosi. Smatralo se, a ponegdje je to postojalo i postoji kao osnovni pokazatelj, *da se razvijenost samoupravljanja mjeri prije svega razvijenošću institucionalnonormativnog sistema, bez obzira na to što je život išao drugim putovima.*

Te dvije tendencije (tendencija promjena i tendencija birokratiziranja i dogmatiziranja postojećih institucionalnih rješenja) danas su oštro suprotstavljene.

Da li je na osnovi rečenoga ispravno postaviti pitanje: nije li, možda, jedan od uzroka krize političkog sistema što nema novih ideja, što se ne traže nova rješenja?

O socijalističkom samoupravljanju kao anticipaciji budućnosti

Koncepcija socijalističkog samoupravljanja stvorena je u etapama prije svega kao revolucionarna teorija, koja je programatski i normativno koncipirana kao nov poredak — kao anticipacija budućnosti, kao vizija koju želimo ostvariti. Cijeli politički sistem zato anticipira očekivanj razvoj i pomaže organiziranim subjektivnim snagama i radničkoj klasi da lakše i brže ostvaruje zacrtane ciljeve.

Zbog toga je naš sistem bio, i dalje mora biti, ne samo puki odraz postojećih društveno-ekonomskih odnosa, nego i vizija budućnosti kojoj težimo, za koju se borimo. Bez te vizije, bez anticipiranja budućnosti nema socijalističkog samoupravljanja, ono bi se od revolucionarne teorije i prakse pretvorilo u okoštali poredak.

Što bi ostalo od socijalističkog samoupravljanja ako ne bi otvaralo i anticipiralo putove budućnosti, ako ne bi usmjeravalo i obavezivalo da se ide prema asocijaciji slobodnih proizvođača? Da parafraziramo Vladi-

mira Bakarića, ako ne otvara put prema komunizmu, prema asocijaciji slobodnih proizvođača, samoupravljanje nema smisla, ono nije samo sebi svrha i ne može opstati kao zaokružen i dovršen model sistema.

Svesti politički sistem socijalističkog samoupravljanja na poredak — na skup institucija koje samo održavaju postojeće stanje, znači baciti koplje u trnje. To bi bila pobjeda osrednjosti, nevjerica u vlastite snage i budućnost, to bi bilo mirenje s postojećom situacijom i, u krajnjoj liniji, napuštanje revolucije.

Zato je, upravo u ovoj teškoj svjetskoj situaciji — sveobuhvatnoj ekonomskoj i političkoj krizi — *potrebno više nego ikada da branimo i obranimo od raznih nasrtaja Titovu i Kardeljevu viziju budućnosti*, socijalističko samoupravljanje i samoupravno socijalističko jugoslavensko zajedništvo.

Međutim, potreba primjene principa anticipiranja željenih, očekivanih društvenih odnosa ne može i ne smije zanemarivati realne odnose u društvu, mora se temeljiti na realnim pretpostavkama.

Zato je za uspješno razvijanje političkog sistema socijalističkog samoupravljanja vrlo bitno dati odgovor na pitanje: kako je riješena ta proturječnost — između potrebe da sistem samoupravljanja otvara perspektivu i anticipira budućnost te potrebe da se temelji na realnim pretpostavkama da ga je moguće u osnovi ostvarivati?

Čini se da navedena proturječnost nije dobro riješena, da su nastali ozbiljni poremećaji koji su u znatnoj mjeri uzroci krize u sistemu.

Zato analizirajmo što se željelo primjenom principa anticipiranja, a što se dogodilo u praksi.

Prilikom izrade novog Ustava 1974. godine i u izradi sistemskih zakona o primjeni Ustava opširno se raspravljalo o opravdanosti primjene principa emancipacije. Međutim, kada se u svestranim i širokim raspravama pokazalo i dokazalo da se u cjelini u svim etapama razvoja socijalističko samoupravljanje kao institucionalni model, kao organizacijski sistem izgrađivalo na principu anticipacije sljedeće etape, usvojeno je, i Ustavom iz 1974. godine, i Zakonom o udruženom radu, i ostalim sistemskim zakonima, da se delegatskim sistemom i drugim institucijama anticipiraju — predvide procesi koji će se odvijati u idućoj etapi razvoja socijalističkog samoupravljanja, tako da je takvom koncepcijom normativnog sistema nužno postojanje raskoraka između norme i realnosti.

Međutim, u tom predviđanju budućeg razvoja ne smije biti »idealiziranja i izmišljanja«; predviđanje se mora temeljiti na analizi dosegnutog stupnja razvoja, na realnim procjenama odnosa političkih snaga i na znanstvenom predviđanju sljedećeg koraka, sljedeće faze razvoja samoupravljanja.

Koliko god je nužno anticipirati iduću etapu, ubrzati i predvidjeti daljnje kretanje, toliko je konzervativno i nemarksističko normiranje dalekih, neostvarivih ciljeva kao zadataka kojima treba težiti. A takvih pojava, kao što je rečeno, ima dosta. Svoju progresivnost, privrženost i klasnu

svijest poneki žele potvrditi prije svega isticanjem ciljeva i zadataka koji nisu sljedeća etapa, nego nekoliko sljedećih etapa, i za čiju realizaciju za sada nema nikakvih realnih pretpostavki. Takvim stvaranjem idealnog komunističkog društva, ali samo u pravnoj normi, izgrađuje se normativni sistem koji realno ne postoji, i ne može postojati, zbog čega se stvarni život odvija mimo postojećega normativnog sistema, uz prešutnu suglasnost da se mora raditi mimo utvrđenog normativnog sistema jer se on u praksi ne može ostvariti.

U tom smislu »idealna« rješenja usporavaju razvoj, jačaju konzervativne snage koje tvrde kako je samoupravljanje kao sistem neostvarivo, i onda navode upravo primjere nereálnih idealnih normi koje su samo smetnja razvoju našeg društva.

Poznato je koliko se i sam Marx suprotstavljao idealiziranju stvarnosti u postavljanju idealnih normativnih ciljeva kojima treba prilagođavati praksu.

Marx je inzistirao na tome da se shvate određene zakonomjernosti društvenog razvoja, da se shvate bitni društveni procesi, da se istraži stvarno kretanje koje ukida i prevladava staro stanje i staro društvo, da se društvena organizacija i njezine promjene shvate i protumače iz promjene proizvodnih odnosa, a da se političkom organiziranom akcijom komunizam shvaća kao proces svakodnevnog mijenjanja i ukidanja staroga i izgrađivanja novoga.

Polazeći od svega iznesenoga, može se reći da treba energično odbaciti kritike sistema zbog toga što normira buduće stanje, idući korak razvoja, ali isto tako treba prihvatiti kritike određenih tendencija utopizma, u biti građanskog načina mišljenja, koje postavljaju idealne ciljeve daleko od mogućnosti realizacije, koje normiraju ne za sljedeći korak, za iduću etapu, nego crtaju idealno stanje za koje ne postoje nikakve mogućnosti i pretpostavke realizacije.

O društvenom razvoju i »krizi zajedništva«

I samoupravno socijalističko jugoslavensko zajedništvo i razvijanje posebnosti svakog naroda i narodnosti mogu se uspješno ostvarivati samo ako se uspješno rješavaju proturječnosti društva, ako se osigura stabilan i brz društveni razvoj.

Ni o kakvom teorijskom problemu, pa tako ni o problemu zajedništva, ne može se raspravljati apstraktno, izvan konkretnog vremena i prostora, konkretnih uvjeta u kojima se rješavaju društvene proturječnosti, i zato bi bila iluzija očekivati da se samo ispravnim koncepcijama, normativnim rješenjima, htijenjem i dobrom voljom, onemogućavanjem neprihvatljivih idejnih koncepcija, itd., može osigurati uklanjanje uzroka »krize zajedništva«.

Potrebna je organizirana društvena akcija, potrebno je utvrditi ne

samo što se mora poduzeti, nego i kako, kojim mjerama, ali i kojim političkim snagama.

U tom smislu, od niza nagomilanih proturječnosti i problema kao povod za raspravu istaknut ću neke probleme društvenog razvoja i njihovu povezanost s jačanjem jugoslavenskoga samoupravnog socijalističkog zajedništva.

U našem brzom privrednom i društvenom razvoju dogodile su se goleme strukturalne promjene. Socijalna struktura stanovništva brzo se promijenila, u vrlo kratkom roku od agrarne postali smo industrijska zemlja, od nerazvijene srednje razvijena zemlja.

Brz razvoj, industrijalizacija i urbanizacija te promjena socijalne strukture stanovništva stvorili su određene krupne probleme koje danas treba rješavati.

Navodimo neke:

1. Napušteni su golemi prostori, oko 10.000 naselja izumire, na primjer u SR Hrvatskoj u više od 50% općina smanjuje se stanovništvo, a u sve većem broju naselja nema radno-aktivnog stanovništva. Nastavlja se koncentracija stanovništva u gradovima, posebno u velikim gradovima. Smanjuje se mogućnost korištenja u sve većem području zemlje postojećih proizvodnih potencijala. Povećava se razlika između razvijenih i nerazvijenih.

2. Klasična industrijalizacija — sve veće investiranje u nove pogone, tvornice, hale, strojeve, kao jedini i osnovni uvjet napretka, ne samo što je zemlju dovela u inflaciju i privredne teškoće, nego je stvorila i krupne strukturalne poremećaje u privredi.

3. Autarkični razvoj na svim razinama, neriješeni problemi opskrbe privrede i stanovništva energijom, dezintegracione tendencije i zaostajanje u tehnološkom razvoju, sve veće napuštanje ekonomskih zakonitosti, itd., traže ne samo energične mjere radi stabilizacije, nego i cjelovitu privrednu reformu, koja će riješiti neka strateška pitanja društvenog razvoja.

Zbog toga se nalazimo u situaciji da moramo pronaći ispravne odgovore na pitanja:

1. Kako, kojim mjerama revalorizirati seoski život i život u nerazvijenim područjima, te brže uklanjati razlike između sela i grada?

2. Kako osigurati ravnomjerniji razvoj i aktivirati goleme neiskorištene privredne resurse u velikim područjima naše zemlje?

3. Kako provesti promjenu strukture privrede?

4. Kako se pripremiti za sve brže dolaženje postindustrijskog društva, u kojem razvoj sve više zavisi od stupnja primjene znanosti, nove tehnologije i investiranja u kadrovc, a sve manje od visokog stupnja investicija u nove objekte?

Davanje ispravnih odgovora na postavljena pitanja uvjet je stvaranja realne osnove za jačanje jugoslavenskog zajedništva.

Navedeni problemi, među ostalim, zahtijevaju i jačanje centralne regulacije. Međutim, da ne bi bilo pogrešno shvaćeno, treba odmah reći da potreba da se o određenim stratejskim pitanjima moraju donositi odluke na centralnoj (federativnoj) razini ne znači nužnost jačanja ni etatizma ni unitarizma, kako to neki u posljednje vrijeme propagiraju, ispravno uviđajući nužnost donošenja odluka na centralnoj razini, ali ne videći da se one mogu i moraju u nas donositi bez jačanja države i unitarističkih tendencija, uz uvažavanje svih ustavnih rješenja o federativnom uređenju Jugoslavije.

Treba reći da i u jugoslavenskom društvu, kao i u svim suvremenim društvima, raste potreba za koordinacijom, za usklađivanjem *različitih parcijalnih interesa s općim interesom,* a tehnički, tehnološki i ekonomski razvoj, razvoj tehničke podjele rada, procesi urbanizacije i urbaniziranja sve više zahtijevaju da se i na određenim centralnim razinama sistema proširuju određene funkcije.

Međutim, s obzirom na višenacionalnu strukturu Jugoslavije, takve se nužne funkcije sve više mogu i moraju ostvarivati na samoupravni način, usklađivanjem, sporazumijevanjem i dogovaranjem različitih samoupravnih struktura i procesom društvenog planiranja.

Kao metoda rješavanja, povezivanja, stvaranja zajedništva mora se iskoristiti i revalorizirati društveno i samoupravno planiranje. Pod utjecajem etatističkog socijalizma, u nas se poslije rata, a kod nekih i danas, u svijesti ljudi socijalizam izjednačavao s državnim, svjesnim, planskim usmjeravanjem cjelokupnog razvoja, odnosno svodio se na jednostavnu formulu: stihiju tržišta u kapitalizmu treba zamijeniti državnim planiranjem proizvodnje i raspodjele. Bila je popularna i parola: »Socijalizam jednako planiranje plus elektrifikacija plus industrijalizacija«.

S napuštanjem koncepcije državnog socijalizma napustili smo državno planiranje, ali dugo vremena i svako planiranje. Plan je u nas bio neobavezna prognoza koja nije nikog obavezivala niti se nje itko držao. Narasle su tendencije i koncepcije samoupravljanja kao grupnovlasničkog odnosa koji je morao stvarati »egoizme, regionalizme i republikanizme«. Zbog toga su problemi usklađivanja, integriranja i centralne regulacije postali osnovni problem funkcioniranja samoupravnog sistema.

Ustavom iz 1974. godine normativno je rehabilitirano planiranje. Svi nosioci društvene reprodukcije dužni su donositi plan, usklađivati ga s drugima i obavezni su ga provoditi. Međutim, u praksi takva koncepcija nije provedena. Zato je nužno revalorizirati samoupravno i društveno planiranje te isticati da bez njega nema ostvarivanja koncepcije društvenog vlasništva i socijalističkih samoupravnih proizvodnih odnosa niti snaženja jugoslavenskog samoupravnog zajedništva.

Samoupravno planiranje nije diktat izvana, nego je metoda samoorganiziranja, integriranja i povezivanja, ali mora, ako treba, biti i diktat izvana kada sporazumijevanja i integriranja nema.

I još nešto. Određene funkcije u razvoju ne mogu u sadašnjim uvjetima biti samo funkcije djelomično udruženog rada ili razudruženog rada,

jer ima, na primjer, niz funkcija (nova tehnologija, fundamentalna istraživanja i dr.) koje traže donošenje odluka na centralnoj razini organiziranja društva (ne samo države, jer se mogu pronaći oblici i institucije koji neće biti klasično državni).

Osnovni faktor sadašnjeg i budućeg razvoja jugoslavenskog društva mora sve više, umjesto visoke stope investiranja, biti znanost i promjene strukture jugoslavenske privrede.

Što brže napuštamo razvoj putem klasične industrijalizacije to ćemo brže izlaziti iz privredne krize i »krize zajedništva«. To je opći trend i zakonitost razvoja suvremenog društva u svijetu.

Organizirano znanje postaje osnovna proizvodna snaga, i razvoj društva više zavisi od opće razine razvoja znanosti i, posebno, sposobnosti društva da osigura optimalnu primjenu suvremene tehnologije, nego od ukupnih investicija i stope izdvajanja dohotka za investicije.

Da bi samoupravni socijalistički sistem potpunije iskoristio organizirano znanje kao novu revolucionarnu proizvodnu snagu, da bismo napustili zastarjeli koncept razvoja na osnovi ekstenzivnog ulaganja u nove velike kapacitete, koji po pravilu, postaju problem zbog svoje neracionalnosti kada počnu proizvoditi, nužno je pronaći osnovne pravce akcije koji će osigurati uklanjanje uzroka sadašnjih poremećaja i krize zajedništva.

Uz niz uzroka koji su posljedica djelovanja svjetske ekonomske situacije i objektivnih proturječnosti u razvoju našeg društva, čini nam se da treba istaknuti potrebu:

— da politički sistem u cjelini, u teoriji i praksi, treba da više štiti društveno vlasništvo i osigura da radni čovjek prisvaja dohodak kao društveno vlasništvo samo na osnovi društveno priznatog rezultata rada

— da se samoupravljanje odlučnije i u praksi mora izgrađivati kao model globalne organizacije društva, da se moraju efikasnije prevladati tendencije privatizacije, grupnog vlasništva, lokalizma i regionalizma, ali da se istodobno moraju onemogućiti centri političke i ekonomske moći »izvan sistema«, koji donose hitne odluke o raspoređivanju sredstava društvene reprodukcije

— da u svakom pogledu ojača pozicija proizvođača — udruženog radnika, da se ograniči rast neproizvodnog rada, odnosno da se zaoštiri klasno pitanje u cjelini i da se kao osnovni kriterij razvoja samoupravljanja utvrdi jačanje materijalnog, kulturnog i političkog položaja radničke klase.

U ostvarivanju svih tih ciljeva čini se da se kao centralno pitanje postavlja potreba povećanja odgovornosti, odnosno davanje ispravnog odgovora na pitanje — tko i za što odgovara u samoupravnom društvu.

Samoupravljanje se mora shvaćati ne samo kao pravo, nego i kao dužnost, u kojem se mora poštovati organizacija rada, utvrđeni radni režim, profesionalna odgovornost i u kojem se nužnost korištenja organiziranog znanja mora efikasnije iskoristiti nego u drugim sistemima.

Da bi radnička klasa mogla zahtijevati veću odgovornost svih faktora

u društvu, nužno je da zaoštiri problem odgovornosti posebno u raspolažanju dohotkom i u vlastitim redovima, odnosno da stvara društvenu praksu da se svako raspolažanje i prisvajanje dohotka kao društvenog vlasništva mimo utvrđenih društvenih normi tretira, u krajnjoj liniji, kao krađa društvenih sredstava i narušavanje osnova socijalističkog samoupravnog sistema.

Ista odgovornost mora se pokrenuti i za ponašanje svih struktura izvan udruženog rada koje djeluju mimo svojih ustavnih ovlaštenja, koje direktno ili indirektno zahvaćaju dohodak i odlučuju o njemu i time negiraju osnovne tekovine naše revolucije, negirajući pravo da onaj tko stvara dohodak o njemu i odlučuje na principu uzajamnosti i solidarnosti te međusobne odgovornosti prema radničkoj klasi i društvu u cjelini.

Ako socijalizam bez proširivanja demokracije i osvajanja slobode nema smisla, odnosno ako je osnovni mogući pravac proširivanja slobode upravo proces jačanja društvenog vlasništva i ostvarivanja prava da čovjek prizvodač odlučuje o ostvarenom dohotku, onda politički sistem u cjelini mora energično onemogućiti privatizaciju, grupnovlasničke tendencije, tendencije jačanja državnog vlasništva i sve tendencije i oblike prisvajanja dohotka koji je u suprotnosti s ustavnim sistemom.

Bez rješavanja tih i niza drugih problema društvenog razvoja nije moguće uklanjanje uzroka »krize zajedništva«.

Svaki kompromis i kolebanje u sadašnjoj situaciji može dovesti do jačanja snaga koje objektivno nude druge koncepcije u sistemu ili koje traže i pokreću društvenu akciju na sporednim problemima »istjerivanja« posljedica, a ne uzroka.

Zdravko Tomac

ON THE CAUSES OF THE CRISIS OF COMMONNESS
AND DIFFERENT IDEOLOGICAL CONCEPTS

Summary

The widely differing opinions voiced on the causes of the crisis in Yugoslav commonness are the result of different ideological tendencies.

The author analyzes those views which seek the causes of the crisis in the constitutional model of Yugoslav federalism and argues against such concepts.

The article points out to certain substantive deviations in the practical functioning and development of some institutions from their concept as defined in the constitution and considers them the main causes of the difficulties in realizing Yugoslav commonness. Detailed account is made of the reasons why the character of statehood of the constituent socialist republics has strengthened, why the notions of state and nation are being increasingly identified. The causes of group-property tendencies are outlined, with special reference to the problem of realisation of the constitutional concept of the federation.

The conclusion is suggested that the main cause of the crisis of commonness lies in the growing tendency reduce Yugoslav federalism to relations among republic-states in the fact that almost all interests are mediated through the republican states, and in the failure to evolve in practice the constitutional model of association and linkage of different interests through self-management and without the mediation of republican states.